

דניאל לוי
לזכות הורי היקרים

בדין מנורת הלוגן עם עמעם - כשבת

ראשי פרקים:

- א. הצגת הבעיה
- ב. מקור הדין והשתלשלותו
- ג. גזרת "שמא יטה"
  1. הגזירה מצד האדם
  2. הגזירה מצד הנר
- ד. דין מנורת חשמל
  1. הסוברים דין דאוריתא
  2. הסוברים דין דרכנן
- ה. מנורת חשמל בימינו
- ו. דין "גזירות חדשות"
  1. השלכת הגזירות לימינו
  2. הדעות השונות בדין "גזירות חדשות", וישוב העניין
  3. דין "גזירות חדשות" ביחס לעניינינו
- ז. נספחים
  1. דין לא פלוג בגזירות "שמא יטה"
  2. הנאה מנר שהוטה כשבת
  3. מנורת שולחן - מהו להטותה?
  4. "הטיה" בשאר דברים
- ח. סיכום - הלכה למעשה

א. הצגת הבעיה:

ישנן מנורות חשמל שהדלקתן והפעלתן ע"י עמעם, המגביר ומנמיך את עוצמת האור. אנו נעסוק במנורת "הלוגן", הפועלת ע"י גז הנקרא "הלוגן" שנמצא בתוך המנורה. גז זה יוצר עוצמת אור גבוהה מאד, ומונע את הגיון הצהוב, הקיים בנורות הלהט הרגילות. כיון שמנורות

אלו בעלות עוצמה חזקה, הן בנויות בצורה שאיננה מקובלת בשאר המנורות, כך שהמנורה מופנית כלפי התקרה, וה"מפגש" בין קרני האור לתקרה יוצר אור מפוזר בכל החדר בעוצמה גבוהה. המנורות הללו הינן חדשות יחסית בשוק החשמל, ואפשר להפעילן גם במתג רגיל. אך בשל עצמת האור החזקה שלהן מותקן בהן עמעם בד"כ. כמו כן ישנן מנורות להט רגילות המופעלות ע"י עמעם, אך הן מועטות, והשימוש בהן אינו מקובל בד"כ. למעשה אין כל הבדל בין פעולת העמעם במנורת ההלוגן לפעולתו בשאר המנורות.

העובדה שניתן להגביר ולהחליש את עוצמת האור יוצרת לנו, לכאורה, בעיה הלכתית, בקריאה לאור מנורה זו, שכן אנו עלולים, מתוך שכחה, להגביר את עוצמת האור כדי לראות טוב יותר. בבירור שנעשה נצטרך לבדוק, האם יש בפעולה זו איסור כלשהו? האם הוא מדרבנן או מדאורייתא? והאם שייך דין "שמא יטה" במנורה זו?

ב. מקור הדין והשתלשלותו

המשנה בשבת (פ"א, מ"ג): "... ולא יקרא לאור הנר, באמת אמרו החזן רואה היכן תינוקות קוראין אבל הוא לא יקרא", המשנה אינה מביאה טעם או הסבר לאיסור הקריאה לאור הנר, אך מדברי התוספתא (פ"א) ניתן לדייק: "אין קורין לאור הנר אפילו הוא בבית אחר ... אבל מסתכל הוא לתוך הכוס או לתוך הקערה ואינו חושש". משמע מדברי התוספתא שיש חשש מסוים בקריאה לאור הנר. אך מהו חשש זה? הגמ' (שבת יב:) נותנת הסבר לאיסור: "... לא יקרא לאור הנר שמא יטה". מסביר בעל ה'תפארת ישראל' (שם ס"ק לו), מדוע לא הזכירה המשנה את הטעם לאיסור: "והא דלא הזכיר התנא הטעם הכא, כדפירש הטעם גבי לא יצא החייט ולא יאכל הזב הכי טעמא, דקמ"ל דאפילו גבוה הנר י' קומות או שהנר בעששית סגור דליכא כ"כ החשש 'שמא יטה' אפ"ה אסור". רש"י (יא. ד"ה ולא יקרא לאור הנר) מסביר, מהו החשש - "שמא יטה הנר להביא השמן שיידלק יפה, ונמצא מבעיר בשבת". נראה, שלפי שיטת רש"י, יש בפעולת ההטייה משום הבערה בשבת, אולם באוצר הגאונים (חלק התשובות סע' כא) מובאת סברא לאיסור הקריאה משום קדושת הנר המיוחד לשבת, אך טענה זו נדחית, לפי שאינו דומה נר חנוכה, שיש לו קדושה מצד עצמו, לנר שבת - שנועד להאיר, ולכן קיים חשש, להטייה כדי לראות יותר טוב ע"י הבערה מחודשת של הנר.

ג. גזירת "שמא יטה"

אם כך פני הדברים נשאלת השאלה: א"כ, למה אסרו גם בגובה של י' אמות וגם אם הנר נמצא בעששית? כראיה לנחיצות תקנת חז"ל זו, אפשר להביא את סיפורו של ר' ישמעאל בן אלישע (שבת יב:), שלא נשמע לגזירת חכמים וקרא לאור הנר והטה. ומי לנו גדול כר' ישמעאל כהן גדול. וחשו חכמים למצב שאדם טרוד בלימודו וישכח ויבוא להטות הנר, וכמו שכתב הרמב"ם (פ"ה הי"ב): "אין פולין לאור הנר ולא קורין לאור הנר... שמא ישכח ויטה", שאנו תולים את הסיבה לגזירת חז"ל בשיכחת האדם ששוכח ששבת היום, או ששוכח שדבר זה אסור.

הגמ' (שם) מעמידה מציאויות שונות שבהם, עלולה להיות הטייה של הנר:

1. מצד האדם - "גברא": א. שמש
- ב. קטנים
- ג. איש חשוב
- ד. חבורה
- ה. שנים הלומדים

2. מצד הנר - "חפצא": א. נר שמן
- ב. מנורת נפט
- ג. נר שעווה
- ד. מיקום הנר

1. הגזירה מצד האדם - "גברא".

א. שמש: משרת המגיש את האוכל והאחראי על נקיון הכלים, אנו חוששים שמא יבדוק את הכוסות "בעיון רב", ולכן יבוא להטות את הנר כדי לראות את הכוסות בצורה טובה יותר, מפני ש"אימת רבו עליו ובודקן יפה" (רש"י יב: ד"ה שמש קבוע). אך זה דוקא במשרת המשמש בתפקידו בדרך קבע, אך במשרת המתחלף (רש"י שם) אין אנו חוששים שמא "יעיין" בכוסות, מפני שאין משרתו קבועה ולא חושש לפיטוריו, ולכן אינו מקפיד כולי האי.

ב. קטנים: תינוקות של בית רבן הלומדים עם רבם, אימתו מוטלת עליהם, ואף ביום חול לא יעשו דבר בלא רשותו. לכן אין חוששין שיטו את הנר, ומותר להם ללמוד לאורו. ומוסיף הרשב"א (יב: ד"ה וכולה פרשה): "ונ"ל דברייתא שמיע ליה דהתינוקות מסדרין לעצמן אפילו כשאין רבן עומד עליהן, מדלא קתני התינוקות מסדרין

פרשיותיהן בפני רבן ... שאני תינוקות דאע"ג דאין רבן מסדר עמהם ליכא למיחש, משום דכל שעתא אימת רבן עליהן". אך העיר עליו המהדיר (הע' 400) בשם הרמב"ם (פ"ה הט"ו) והמ"מ (שם) והטור (סי' רעה), שדוקא בפני רבן מותר.

ג. איש חשוב: אדם אשר מפני מעמדו החברתי אינו נוהג להטות את הנר אף ביום חול, לא יטה את הנר אף בשבת, ולכן אין לחשוש לקריאתו לאור נר, ובודאי בת"ח שאינו רגיל בנר. אך הפמ"ג (מובא במשנ"ב סי' רעה סקי"ב) כתב, שעכשיו אין להתיר באדם חשוב "כי כמה פעמים ראינו שמתוך עיון שוכחים ומטים". והרמב"ם לא הזכיר כלל איש חשוב (לח"מ שם). ומוסיף המאירי (על המשנה שם), שחזן ביהכנ"ס הצריך להקרות לעולים בשבת, מותר לו, כיון שהוא מוגדר כאדם חשוב.

ד. חבורה היושבת ליד מדורה: "ובמדורה אפילו עשרה בני אדם אסור". לדעת רש"י (ד"ה המדורה) ישנן שתי סיבות: א. האש היא גדולה והאנשים יושבים במרחק רב זה מזה ולא יוכלו להעיר אחד לשני.

ב. הנגישות לאש מאד קרובה, ולכן גם אם מותר להתחמם כנגד המדורה, כדברי השו"ע (סי' רעו, ס"ה), לשבת קרוב אליה - אסור. במציאות הזאת לא ברור למה אסור, כיון שאין 'הטיה' במדורה, אך יש חיתוי בגחלים, ונלענ"ד שהובא הענין בגמ' אגב החשש של הטיה.

ה. שנים הלומדים: שנים שלומדים יחד באותו ענין, יזכירו זה לזה אם יבואו להטות, אך אם כל אחד לומד בספר אחר ובנושא אחר, אין היתר ללמוד לאור הנר, וכן עיסוק בכל דבר שלא עוסקים בו ביחד. אך מרן השו"ע (סי' רעה, ס"ג) כתב להתיר באחד שקורא ויש אחר עמו שאינו קורא, שאומר לו 'תן דעתך עלי שלא אטה', ודוקא אם הוא בר דעת. (ערוך השלחן סי' רעה, ס"י).

ו. יחיד הלומד: עיקר הבעיה בהטייה היא ביחיד, ולכן עיקר האיסור הוא בו. נראה, שיש לחלק אם לומד בעיון או רק קורא בפיו. כן אסור ליחיד לקרוא בהגדה כשחל פסח להיות בשבת, אך התירו¹ בקורא לבני הבית, שעניהם נשואות אליו, אך אדם הלומד לבד בעיון אין לו לקרוא לאור הנר.

לסיכום, ראינו כמה מציאויות של אנשים שיש חשש שיבואו להטות, ולכן אסרו להם חז"ל לקרוא לאור הנר, אולם כאשר יש היתר, יש להזהר הרבה בדבר כדי שלא יבואו לידי איסור. וכבר כתב החיד"א

1. ספר התרומה סי' ריט, מחזור ויטרי סי' ז (עמ' 123)

(שירי ברכה סי' רעה, סק"א), ש"עיקר הגזירה שלא ילמדו בתורה לאור הנר, וכשהתירו עיקר ההיתר למצווה, וכ"כ המג"א ...".

2. הגזירה מצד הנר-"חפצא".

א. מנורת שמן: איסור ההטייה נאמר במנורה זו, שאורה יפה בשעת הדלקתה ועם הזמן פוחתת והולכת, ולכן גזרו "שמא יטה" כדי שלא יבוא להגביר את השלהבת ע"י ההטייה, שע"י כך נגרמת פעולת הבערה בשבת. מנורות השמן בנויות בצורת קעריות שמתוכן יוצאת הפתילה, כאשר עיקר השמן מצוי בבסיס הפתילה, וככל שיש פחות שמן, השלהבת דועכת, וע"י ההטייה מועבר שמן אל הפתילה והשלהבת מחדשת את אורה. ב. מנורת נפט: מנורה המפיצה אור יפה, אך ריחה רע², ואין משתמשים במנורה זו כדי ללמוד לאורה, אלא לתאורת חדר. והמון העם שלא יכלו להרשות לעצמם מנורת שמן, היו משתמשים בה אף לקריאה. ויש לחלק, בין מנורת נפט שאורה מתמעט וע"י הגבהת הפתילה מגבירים את השלהבת, שבזה יש חשש "שמא יטה" ואסור, לבין מנורות נפט, שאורן יפה, והשלהבת נשארת באותה רמה כבהדלקתה. כך כתבו הרי"ף והרא"ש, שאין לחשוש ל"שמא יטה" במנורות אלו, בגלל הריח החזק של הנפט, וכך פסק הב"י (סי' רעה ד"ה הלכך) בשמם. והוסיף לכך הטעם, שמנורה זו אורה רב. גם בעל ערוה"ש (סי' רעה, ס"ב) הסכים לזה, אך ב"כף החיים" (סי' רעה סקי"ג) כתב שלמרות שיש אור חזק ממנורה זו, פעמים שמגביהים ומורידים הפתילה, ולכן כתב לאסור, אך מסתימת הפוסקים ורוב הראשונים לא אסרו בכהאי גוונא מהטעמים דלעיל. היום לא נהגו להשתמש במנורות אלו.

ג. נר שעווה או חלב: הנרות המקובלים היום עשויים משעווה (שמן פראפין) ואורן אחיד ויפה, וההטייה בהן איננה מועילה להגברת האור, כך שאין בעיה של הטייה. אולם, ישנו איסור "שמא ימחוט". גזירה זו קיימת בפתילה שהפחם מצטבר עליה וממעט את האור, והחשש הוא שמא אדם יגרד בידיה את הפחם מן הפתילה או יחתכנה, וכך האש תבער טוב יותר. ישנו חשש נוסף, שהוא כיבוי הנר. בעל ההגהות אשר"י (על הרא"ש פ"א סימן כז) נסתפק בדין זה: "ומספקא לי נר שעווה שאין שייך בו הטייה, אם יכול לקרות לאורה". והכריע בזה מרן הב"י (סי' רעה ד"ה וכתב הר"פ), נר של שעווה אין בו הטייה,

2. משנה שכת פ"ב מ"ב, יומא לט. ורש"י שם ד"ה שמן שריחו רע.

אך "פשוט לאסור דהא שייך בו שימחוט ויחתוך ראש הפתילה". גם הט"ז (סי' רעה סק"ב) התייחס לענין זה: "... בתחילה גזרו גם בזה משום שמא יסיר ראש הפתילה ונמצא מכבה ... ותו נ"ל דשל שעווה אין שם מלאכה שחייב בה מדאורייתא, דהא אף אם תאמר שהוא מכבה, מ"מ כיבוי זה אין צריך לגופו, דבמכבה דווקא להכהב הפתילה חייב, כדאיתא סימן רע"ח, אבל כאן אינו מכוון רק להסיר המונע ההדלקה ופטור מן התורה, אלא איסור יש ...". וכן דעת המג"א (שם סק"ג): "דאע"ג דאיכא למיחש שמא ימחוט או יחתוך ראש הפתילה כמ"ש הרב"י י"ל דהא אין איסור דאורייתא בזה, ומיהו שלא לצורך יש להחמיר, דהא י"א דכיבוי הוי מלאכה דאורייתא".

מפשט הדברים מובן, שבנר שעווה אין שייכת גזירת "שמא יטה", אלא איסור "שמא ימחוט", ואיסור זה נובע מכך שבפעולת המחיטה יש חשש כיבוי. וכך פסק הבא"ח (פרשת נח שנה ב) והמשנ"ב (סי' רעה סק"ג) וכן ניתן להבין דברי מרן השו"ע (סימן רעה ס"א), שכתב: "וכן בנר של שעווה", שהתכוון לענין איסור הקריאה, ולא לענין גזירת "שמא יטה" השייכת רק בשמן.

אך יש החולקים, כמו הרמב"ן במלחמות (ריש פ"ב ד"ה אמר הכותב), הסובר, ששיכת הטייה בנר של שעווה ובזה הוא מבעיר, ואסור מדאורייתא. וכן הובא בדברי התו"ט (תמיד פ"א, מ"ג) שכתב, שיש הטייה בנר שעווה "דכך לי מטה השעווה או הזפת או חלב שבאבוקה כמו מטה השמן שבנר", ולכן לדבריהם³ שייכת הטייה בנר שעווה. אך מסתימת רוב הפוסקים ומה שהבאנו, לא נראה לחשוש ל"שמא יטה". לענ"ד נראה שיש בזה משום "לא פלוג", ומה לי נר שעווה שיש בו "שמא ימחוט" שיבוא לכבות, ומה לי אם שייך בו הטייה מדין "שמא יטה" שע"י זה מבעיר.

ד. מיקום הנר: "אמר רבה אפילו גבוה שתי קומות ואפי' שתי מרדעות ואפי' עשרה בתים זו על גב זו וכו'" (שבת יב:). למרות שבפועל לא ניתן להגיע אל הנר - גזרו חז"ל גם בזה מדין "לא פלוג" (בהמשך נבאר דין זה). יש לומר שחכמים לא נתנו טעם בזה, ומעצם הגזרה לא רצו לחלק בין המקרים, ולכן אסור גם כשאינו יכול להטות בהישג יד. אולם אפשר לבאר דין זה ע"פ שיטת הרמב"ם (פ"ה, הי"ד), שהגזירה נובעת משכחה שהיום שבת, ומה לי אם הנר לידו או כגובה עשר קומות

3. האליהו רבה וביאור הגר"א הסכימו לזה.

והוא יבוא להטות.

לסיכום, ראינו כמה סוגי מנורות שעסקו בהן בגמ' ובראשונים, שיש להזהר בהן, וראינו שיש להתיר במנורת נפט. עלינו לבדוק האם הדינים הללו שייכים במנורת חשמל. קודם נבאר דין מנורת חשמל בצורה כללית.

ד. דין מנורת חשמל

פעולת מנורה חשמלית שיש בה חוט להט, יש בה חשש ל-4 איסורים:
א. מבעיר ב. מבשל ג. מוליד ד. בונה.

דין מבעיר: "לא תבערו אש בכל מושבותיכם ביום השבת" (שמות לה), ומובא בגמ' (יומא לד:), שהיו מחממין עשיות של ברזל מעיו"כ, ולא ביוה"כ, כדי לצנן את המקווה עבור כה"ג, כיוון שיש בזה איסור, וכ"כ הרמב"ם (פי"ב, ה"א), שהחמם ברזל כדי לצרפו במים הרי זה תולדת מבעיר, וחייב. וכתב המ"מ (שם, וכן דעת הלח"מ), שדעת הרמב"ם כדעת הגאונים, שהמצרף (ברזל חם שמוטל לתוך מים הרי הוא מתחזק) הרי זה מדאורייתא. ומוכח מדברי הרמב"ם, שהמבעיר לצורך כלשהו, אפילו רק להתחמם ולא לצרף את הברזל, עובר על איסור דאורייתא. ולפי זה, נורת להט חשמלית, שהאש מצויה בחוט, יש בה משום מבעיר. אולם בספר יראים (סימן רעד) כתב, שאין הבערה אלא בעץ, וכ"כ בפסקי רי"ד (שבת מב.). שבברזל אין זה אלא איסור דרבנן, אך בשו"ת מנחת שלמה (סי' יב) הביא את סברת הראב"ד, שבחימום ברזל לצירופו יש חיוב משום מבעיר, כי בזה משתנה צורתו, אך חימום מתכת, שאח"כ מתקררת, ואין משתנה צורתה - אין בזה משום מבעיר, והוי רק מלאכה שאין צריך לגופה. לכן נראה, שאין בזה דין מבעיר מן התורה אף לדעת הרמב"ם, אלא רק איסור דרבנן, מכיוון שבמנורת הלהט אין כוונתו לצרף את המתכת אלא להאיר. אך כמה מן

האחרונים⁴ חלקו על זה. מ"מ בין לדעת הסוברים שמנורת להט זה מדאורייתא ובין הסוברים שזה מדרבנן, יש בה איסור מבעיר כיוון שבהדלקתה הוא מזרים חשמל, הגורם לבעירה בחוט הלהט, למרות שבפועל אין מצרפו.

דין מבשל: הגמ' (שבת עד:) מדברת באדם המתוך זפת, שחייב משום מבשל, שאע"פ שהוא חם ואח"כ הוא מתקרר, והרי הוא חוזר למצבו הראשוני, וממילא נאמר שאינו מתחייב, כיוון שהיה צריך לזפת בשלב ההתכה שלו, הרי הוא חייב משום מבשל. וכתב הראב"ד (בהשגות פי"ב ה"א בדברי המ"מ), שהמחמם ברזל יהיה חייב משום מבשל, שכל שהיד סולדת בו יש בו משום מבשל. ובנידון שלנו, במנורת חשמל, יש בה מציאות של יס"ב, לכן לפי שיטת הראב"ד יש בזה מדין מבשל. אך יש לבדוק, שהרי בחוט חשמל אין מתכוון לצרפו, ועוד שחוט הלהט מתרכך ע"י מעבר החשמל בו, והחוט מתבלה במשך הזמן ואף נקרע לעיתים כך שמתקבלת תוצאה הפוכה מן התוצאה הרצויה בצירוף הברזל. כן דעת הרמב"ם (פ"ט ה"ו), שרק אם מתכוון להתיך ולבשל חייב משום מבשל אך בחוט להט אין כוונתו בכך כמו שביארנו, שהרי הוא פוגע בחוט הלהט, ולכן אין בו משום מבשל. ועוד יש להוסיף בדעת הרמב"ם, שמבשל חייב רק אם נשתנה צורתו, וכאן לא נשתנה צורתו. וכן פסקו האחרונים והובאו במנחת שלמה (סי' יב).

דין מוליד: "אין מוציאין את האש לא מן העצים ולא מן האבנים ולא מן העפר וכו' מאי טעמא? משום דקמוליד". ורע"ב (פירוש המשניות פ"ד מ"ז) כתב: "משום דמוליד ודמי למלאכה שבורא אש ביו"ט". וכן הגמ' (שבת נא:): "אין מרזקין לא את השלג ולא את הברד בשבת כשביל שיזובו מימיו", ופירש"י שם: "משום דקמוליד ודמי למלאכה שבורא את המים האלו". וכן נראה לנידון שלנו, שבו אנו מחברים זרם חשמלי אחד חיובי והשני שלילי ואנו יוצרים דבר חדש, ויתכן שיש בזה משום מוליד, למרות שאין סופו להתקיים, ומשום כך אינו חייב על מוליד מעין זה, וכ"כ הרמב"ם (פ"ט הי"ג). הפר"ח (סי' תקב ס"א) מביא בשם רש"י על הסוגיא בביצה, שאיסור זה הוא מדרבנן, בהסתמך על הגמ' שם (סוף ביצה) כדין מוליד אש מן העצים, שאיסור זה הוא מדרבנן,

4. יביע אומר ח"א סימן יט אות יד. מנחת שלמה סימן יב. שבת הלוי סימן קכא סעיף א.

למרות שהרמב"ם כותב שהוא קרוב למלאכה חדשה, אך הגמ' דברה כיו"ט ואילו אנו בשכת עסקינן. אך בזאת אין סכרא, כיון שדין מוליד חד הוא, ואיסורו מדרבנן, שהרי בנידון שלנו הדבר אינו מתקיים, כי האדם לא מדליק את המנורה ומשאירה דלוקה תמיד, והיה אף ראוי להתיר את הדבר, אך אסרו חז"ל כיון שהוא מוליד דבר שראוי להתקיים מצד עצמו, אך רוב העולם לא נהגו לקיים את הנר תמיד. ומצינו באחרונים⁵ שכתבו, שיש במנורה חשמלית משום איסור מוליד. אך בעל מנחת שלמה (סי' י עמ' פו) כתב, שבזרם חשמל אין ממש, לכן אין בו משום מוליד, ואיסור זה שייך בודאי בהדלקת אור חדש ולא במנורה שכבר דלוקה. לכן נראה לומר, שיש במנורת חשמל משום איסור מוליד. דין בונה: הרבה מן האחרונים דנו, האם בחיבור חוטי החשמל יש משום בונה, שהוא אב מלאכה דאורייתא, או שהוא איסור דרבנן. יש הסוברים שהוא מדאורייתא⁶ ויש הסוברים שזהו איסור דרבנן⁷. הנפק"מ לדין זה היא באמירה לגוי: אם זה דאורייתא, אז אמירה אסורה, אך אם זה דרבנן, יש בו משום שכות, ושכות במקום צורך יהיה מותר.

1. דעת הסוברים דין דאורייתא - חיבור חוטי חשמל מעורר את הכח החשמלי המוטבע בחוט עצמו "והוא מההרכבה המזגית שבשורש יצירתו, ושימוש זה תדירי, וההעמדה על מתכונתה ע"י החיבור, שנעשה החוט המופסק גוף אחד עם מכונת החשמל (מנורה או כל מכשיר), חוששים בו משום בונה". ע"כ לשון החזו"א (בתשובה לגרש"ז אויערבך. עיין הערה 6). ועוד כתב החזו"א (סי' סא אות א), שכיון שמעמיד החוט על תכונתו להעביר בו חשמל, ולמרות שאין זו מלאכה המתקיימת, מכל מקום הרי היא ראוייה להתקיים.

2. דעת הסוברים דין דרבנן - איסור בונה מן התורה שייך בדבר הנראה לעין, אך הזרם החשמלי אינו נראה לעין. וגם במלאכת המשכן לא מצינו דברים שאינם נראים לעין, למרות שיש דברים שיש בהם מלאכת מחשבת, שתלויה במחשבת האדם, אך נעשית בחומרים, ולכן האיסור הוא רק מדברי סופרים, כיוון שיש דברים שאינם נראים כמו

5. שו"ת בית יצחק יו"ד ח"ב סימן לא, שם בהשמטות. בחזו"א תאו"ח סימן נ אות ט. שו"ת יחווה דעת ח"ב סימן מו.

6. החזו"א והגרש"ז אויערבך במכתב שנדפס בשו"ת מנחת שלמה סימן יא עמ' צג, ובחזו"א סימן נ אות ט.

7. מנחת יצחק חלק ח סימן כו-כז. יביע אומר ח"ג תאו"ח סימן כא אות ז.

תרו"מ בשכת וטבילת כלים. שיקול נוסף שזהו דבר שאינו מתכוין, כיון שאין כוונתו "לבנות" את החוטים ואת הזרם אלא כדי להאיר. ונוכל להוסיף את הסיבה, שאין החשמל בגדר דבר המתקיים. וזוהי סברת תוס' (צד: ד"ה וכי) ושו"ת אבני נזר (סי' רי) והרמב"ם (פכ"ב הכ"ג), שהאריכו שם לומר, שדבר שאינו מתקיים אין שייך בו איסור מן התורה. להלכה, ראוי לחוש לדברי האחרונים, ולומר, שאיסור בונה בחשמל הוא מדרכנן.

ה. מנורת חשמל בימינו

ראינו, שאכן ישנם איסורי דאורייתא ודרכנן בחשמל בשכת. הדיון שבו אנו מתמקדים איננו במנורה, שאנו רוצים להדליק, אלא מנורה שכבר דלוקה, והאדם יושב לידה ורוצה להיטיב את האור כדי לראות טוב יותר. ושאלתנו היא: האם מותר לעשות פעולה שתגרום לכך שיהיה אפשר לראות יותר טוב, בין אם זה קירוב המנורה אל הלומד ובין אם צריך להגביר את עוצמת האור? חז"ל גזרו, שאין לשכת ליד מנורה כזו, שכהטייתה אנו גורמים להגברת האור. ראינו גם, שדין מכשל ודין מבעיר שייכים בכגון זה, והם איסורי דאורייתא, כמו שביארנו לעיל. חז"ל גזרו גזירתם רק במקום חיוב מדאורייתא (שדי חמד מערכה ג אות יב), וחששו לציבור שיעברו על איסור דאורייתא.

ו. דיין גזירות חדשות

1. השלכת הגזירה לימינו

גזירת "שמא יטה" בגמ' נאמרה בנר של שמן שהיה בזמנם. צריך לדון, האם אפשר לגזור גזירה זו גם במנורת חשמל, הדומה למציאות של נר של שמן, כגון: מנורת חשמל ניידת או קבועה שיש בה עמעס, המאפשר הגברת האור? האם זו גזירה חדשה שאנו גוזרים, ואם כן, מנין לנו הכח והסמכות לכך?

כדי לענות על שאלות אלו, עלינו לדון בענין הגזירות שגזרו חז"ל בכל תושבע"פ, מדוע הם גזרו גזירות אלו, והאם ניתן להחיל את הגזירה, שגזרו במציאות מסוימת, למציאות אחרת, ואפילו שיש לה דמיון אליה, ובפרט שבפער הדורות בין תקופת המשנה והתלמוד לבין ימינו ישנו גם פער טכנולוגי-תרבותי, שיש לבדוק האם זוהי מציאות חדשה וממילא הגזירות שגזרו חז"ל אינן שייכות לימינו, או שזהו המשך מודרני של המציאות שבה גזרו חז"ל את גזירותיהם, ואנו מחילים אותן גם היום?

2. הדעות השונות בדין "גזירות חדשות" וישוב הענין. 8

הרא"ש (שכת פ"ב סי' טו) כותב בענין תפילת תענית ("עננו"), האם מתחילים לאומרה מתפילת שחרית או מתפילת ערבית. גזרו הגאונים, שהיחיד לא יאמר תפילה זו, שמא יארע לו אונס כלשהו או בולמוס, ולא יוכל לצום ונמצא משקר בתפילתו. כותב הרא"ש שם: "ועוד תמיהני, היאך יכלו הגאונים לחדש גזירה אחר שסתם רב אשי הש"ס?" כיון שלפני תקנת הגאונים גם היחיד היה מזכיר של תעניות וחכמי התלמוד לא חששו לחשש של הגאונים.

גם הרמב"ם (הל' חמץ ומצה פ"ה ה"כ), כותב בענין הכנת מצות ביום הראשון, שיש להכניס אך ורק מקמח ומים ולא משאר משקין. השיג עליו הראב"ד שאפשר להתיר "בזריזין שהיו אופין אותה מיד אבל להתיר לכל אדם בשאר עיסות לא" וע"ז כותב המ"מ: "שאינ לנו לגזור מדעתנו אחר דורות הגאונים ז"ל", וכוונתו על הגאונים חכמי התלמוד - האמוראים. וראיה לזה, שדין מצה מתובלת, כלומר, מצה שמערכין בה דברים נוספים, מובא כבר בתוספתא (פסחים ב, יג) ובירושלמי (פסחים פ"ב ה"ד), ולכן אין לגזור במצות שלא ללוש בשאר משקין שמא יאכלו מצה עשירה ביום הראשון, כיון שלא חששו לזה חז"ל, "שאינ טעם במנהג הנ"ל לאסור ולגזור בדבר שלא חששו לו חכמי התלמוד ולא החכמים האחרונים" (ב"י סי' תסב בשם הכלבו). כמו כן בענין טיגון בקמח מצה בפסח, מביא הפר"ח (או"ח סי' תסא סק"ב) את דברי בעל הכנסת הגדולה, שאוסר לטגן בקמח מצה משום מראית העין שמא יחשבוהו קמח ממש, והביא שם מעשה באשה אחת שראתה אשת חבר מטגנת הדגים בקמח מצה וחשבה שהוא קמח רגיל וטגנה גם היא ובאה לידי איסור. בעקבות זאת, אסר להשתמש בקמח מצה. הפר"ח חלק עליו וכתב: "ואני אומר שהכל מותר מן הדין, ואין לנו לגזור גזירות מדעתנו, ומה בכך אם אשה אחת טעתה בדין...". נראה, שאפשר לדייק מדברי הפר"ח, שגזירות חז"ל נבעו מקלקול או מטעות של הרבה אנשים ולא ממקרה בודד, אך זה אינו הכרחי. ובספר יד מלאכי (כללי דינים קנג) כתב,

---

8. כיוון שנושא זה של "גזירות חדשות" הוא ארוך ומסתעף לדינים רבים, נביא רק את עיקרי הדברים ומקצת מן המקורות, ונשתדל לקבל תמונה כללית בנושא זה. לעיון נוסף ומורחב בנושא, אפשר לעיין בשדי חמד מערכה ג כלל יא.

שאין לגזור מדעתנו. ראיתו מדברי הריב"ש (שו"ת הריב"ש קכה, רמא). גם החיד"א (שיורי ברכה חיו"ד סי' צז סק"ג) כתב כדין זה, שאין לגזור גזירות מדעתנו, לגבי איסור לדרך בצק במדוכה שדכו בה שמן (שמא נדבק השומן במדוכה והבצק יאכל בסעודה חלבית), וכתב, שאין לחוש לזה מהטעם הנ"ל.

אולם בשדי חמד (מערכה ג כלל יא) הביא בשם הבית שלמה (חיו"ד סי' כט בהגהה), שלא הבין את דברי הרא"ש דלעיל, וכתב "שאין דברי הרא"ש כפשטן... וכל ד' חלקי השו"ע מלאים מתקנות וסייגים דור אחר דור בדבר שהיה מותר מדין הש"ס רבו מלספור, אלא כוונתו דלחכמי הש"ס היה כח לתקן ואף לעקור דבר מן התורה בשב ואל תעשה, ואחר חתימת התלמוד אין כח זה לתקן בדבר שיהיה עקירת ד"ת או ד"ס בשב ואל תעשה. אכן, שאלה זו היא מהותית מאד בהכנת דין גזירות חדשות. וראיתי להגר"ע יוסף (יביע אומר ח"א חאו"ח סי' טז), שמתייחס לשאלה זו, ומביא את דברי פאת השדה (מערכה ג סי' ג סק"ד) על השדה חמד, שדוחה את דברי הבית שלמה, שכתב לחלק בין גזירה שמבטלת מצוות עשה בשב ואל תעשה לגזירה שסתם גזרו חז"ל. חילוק זה הוא מסיק מדברי הרא"ש, אך כבר כתב השדי חמד, שהבית שלמה הוציא את דברי הרא"ש מפשטן, ובודאי שאין לנו כח לתקן גזירות, בין שמבטלות עשה בשוא"ת ובין בסתם, כיון שאין בנו עוד כח אחר חתימת הש"ס. נראה שאפשר לתרץ שאלת הבית שלמה בכך, שמרן הב"י (ב"י סי' תסכ בשם הכלבו) כתב, שאין לנו לגזור גזירות מדעתנו, ואיך הוא כתב השו"ע? - אלא יש לומר, שכל דברי הב"י הם ביאור דברי חז"ל ומכוחם, ולא חידש וגזר גזירות חדשות. הגר"ע יוסף תלה את דבריו בדברי החיד"א⁹ ונוכל גם אנו להביא את דברי הישכיל עבדי (סי' ט חלק ב), שמדייק מלשון הב"י: "אין לנו אלא מה שהזכירו רבותינו".

3. דין "גזרות חדשות" ביחס לעניננו.

לאחר שראינו שאין לגזור גזירות חדשות, צריכים אנו לבדוק, האם חשמל היא גזירה חדשה או הרחבה או המשך של הגזירה שנאמרה במנורת שמן?

על מנת לענות על שאלה זו, צריכים אנו להבין, כמה שונה מנורת שמן שבה נגזרה הגזירה ממנורת החשמל, והאם יש בסיס להשוואה ביניהן,

9. שו"ת רב פעלים ח"א סימן כה. ברכ"י או"ח סימן שלט סק"ז.

בהנחה שאנו מדברים במנורה שיש לה עמעם?

ראינו בדין מבעיר, שאכן חוט הלהט שזורם בו חשמל נחשב כבעירת אש. כמו כן, יש צירוף של חוט הלהט ע"י זרם החשמל למרות שאין זו כוונת המדליק. ראינו, שמבעיר בחשמל הוא מדאורייתא, וראינו שאיסור ההטייה הוא איסור דאורייתא, כיוון שע"י ההטייה הוא מעביר שמן נוסף לפתילה וכך נוצרת הבערה בהגדלת השלהבת.

אולם במנורת חשמל (הלוגן או אחרת), סיבוב העמעם משנה את רמת ההתנגדות לזרם וע"י כך משתנה עצמת הזרם במעגל ואיתה גם רמת הבעירה של חוט הלהט, ובהתאם גם רמת האור המופץ מן המנורה.

לכאורה, מדברים אלו נראה, שיש להשליך כל גזירה שגזרנו באש גם לגבי חשמל, כיוון שהמנגנון דומה. אולם, עלינו לזכור, שהגזירה נגזרה מחמת מציאות ספציפית על דבר שחז"ל חששו לו בלבד, ולכן למרות שהן נראות דומות, ואפילו שהאיסורים שווים, לא נוכל לומר שנגזור גם במנורת חשמל מהטעם שהבאנו לגזירות חדשות. ישנה ראייה לזה מדברי התוס' (נדה לג: ד"ה ורמינהו): "שאין להשוות גזירת חכמים, דפעמים נראה להם להחמיר".

ואולי אף נוכל להבין שיש שוני בין המציאויות הללו:

במנורת שמן - ע"י העברה של השמן הקיים בתוך הנר אל הפתילה מתבצעת הבעירה.

במנורת חשמל - ע"י הוספה של זרם חשמלי חיצוני, ואפילו חדש, לזרם הקיים מתבצעת הבעירה.

הסברה, בחילוק שהבאנו, נעוצה בעובדה שההטייה היא חשש, שהאדם, מתוך שכחה, יעביר שמן שכבר קיים בנר, אך להוספה לא חששו חז"ל,

שמתוך שיצטרך להוסיף שמן יזכר שהדבר אסור ולא יעשה כן. ¹⁰

ה"ביאור הלכה" (סי' רעה ד"ה לאור) מביא חילוק עקרוני נוסף בין מנורת שמן למנורת הנפט, שהיתה בימיו (שגם בה לא גזרו חז"ל):

10. הערת העורך: לענ"ד יש לערער על חילוק זה. א"א לומר שהגדלת הזרם החשמלי היא כהוספת שמן לנר מבחוץ. עצמת הזרם החשמלי משמעותה היא: כמות המטען החשמלי (אלקטרונים) הזורם ביחידת שטח מסוימת בשניה ($i=q/t$), ולכן אם האלקטרונים זורמים יותר מהר אין זה דומה להוספה מבחוץ, שהרי האלקטרונים קיימים במעגל כמו השמן הנמצא בנר אך אינו מגיע בכמות מספקת לפתילה. גם הגרלת המתח החשמלי הנגרמת ע"י העמעם ($u=ri$), שמשמעותה הוספת אלקטרונים

"דלא חשו שמא יטה כי אם בפתילה ובנר בלבד, שזה דרכו בחול, לאחר שהדליק קצת ראש הפתילה שוב אינו דולק כ"כ כמו בתחילה. הלכך צריך להטות השמן אל הפתילה או למשוך הפתילה קצת לחוץ. אבל ה"לאמפין" שלנו, דרכן הם שדולקים מעת שמדליקין אותם עד סוף הדלקה בדרך אחד, ואין האור מתמעט כלל...".

חילוק זה, ודאי שייך גם במנורת חשמל. מסקנת הדברים: עלינו להתייחס לחשמל כמציאות חדשה שלא גזרו בה רבנן, ולהצמד לגזירות חז"ל שהתייחסו למקרים ספציפיים, ולכן אין אנו מחילים את הגזירה בחשמל.

ז. נספחים

1. דין "לא פלוג" בגזירת "שמא יטה"

דין "לא פלוג", משמעותו היא, שגזירה שגזרו חכמים בענין מסוים, במציאות מסוימת, מושלכת אף למציאויות נוספות, משום שלא מחלקים בין מציאות אחת למציאות אחרת, באותו ענין. הגמ' (שבת יב:) נוקטת עקרון זה בעששית הגבוהה יותר מעשר קומות. ודין זה קובע, שלמרות שהחשש להטית נר שהוא גבוה מעשר קומות הוא בגדר הבלתי-סביר, אנו אוסרים להשתמש בנר כזה, משום שלא פלוג רבנן בין נר שהאדם קרוב אליו לנר המרוחק ממנו. נשאלת השאלה: אולי נוכל לומר דין זה לגבי חשמל, ונכלול אותו בגזירת "שמא יטה" מדין "לא פלוג"? - האליה רבה (רעה, סק"א) כותב: "אבל במין אחר אטו אותו המין לא גזרו".

חופשיים הזורמים במעגל, אין להתייחס אליה כאל הוספה מבחוץ, שהרי האלקטרונים נמצאים במקור המתח כל הזמן והגדלת המתח רק גרמה להם לזרום במעגל. לענ"ד רק בהגדלת מקור המתח ע"י שנאי או הוספת סוללה, אנו כמוסיפים שמן מבחוץ וכזה וודאי לא גזרו.

לענין הלכה אין נ"מ שהרי עדיין עומד החילוק של הביה"ל (לגבי מנורת נפט) שבחשמל אין דעיכה של האור ולכן אין חשש הטיה.

כלומר, דיין "לא פלוג" נאמר רק באותו דבר שבו נאמרה הגזירה, אך בדבר אחר שאולי גם בו יש חשש הטייה, לא נחיל עליו את גזירת "שמא יטה". לכן חשמל שהוא בגדר "דבר אחר", וגם לא שייך בו "שמא יטה" מעצם ההבערה, אין להחיל גזירת "שמא יטה" אפילו במנורה שאנו מדברים בה, שלכאורה, יש בה יסוד של הטייה, וכבר הארכנו בזה. לעומת זאת בנר שמן לא חילקו בין אם הנר גלוי או מונח בעששית סגורה, והקלו (א"ר שם. מחזיק ברכה סי' רעה סק"א) בדוחק רק אם העששית סגורה במפתח והמפתח נמצא אצל חבירו המוזהר עליו. אולם בעל 'שיירי כנה"ג' (סי' רעה, בשם הכ"י, ס"א) כתב להחמיר בזה, וכן דעת הבן איש חי (שנה שניה, פרשת נח, סי"ח), שכתב, שכל מה שהקלו זה דוקא בנר שעווה, אך בנר שמן ודאי אסור. ולפי הבן איש חי מובנים דברי הא"ר שהבאנו לעיל, כענין הגדרת המצבים בהם נאמר דיין "לא פלוג", וקשה על הא"ר שרצה להקל במקרה שהעששית סגורה במפתח.

החיד"א (שיורי ברכה סי' רעה, סק"א) רצה להביא סברה להקל בנר שבת מטעם אחר, שלכאורה, יש להקל בנר שבת כיון שהוא משונה משאר נרות, אך חזר בו וכתב, שמנהג זה הוא מנהג טעות להתיר ב"נר משונה". בעל הישכיל עבדי (ח"ב סי' ט אות יא) מסביר את דברי החיד"א: "ואפשר דע"כ לא כתב כן אלא בנרות דשייך בהם הטייה, אבל בכי הא דנ"ד יורה להתיר". ומשמע מדבריו, שדין "לא פלוג" נאמר רק בנרות ששייך בהם הטייה, ומוסיף שם הישכיל עבדי (שם, אות ז), שבחשמל שייך הטייה, אך מדין גזירות חדשות אין להחמיר בזה. הגר"ע יוסף (יביע אומר ח"א חאו"ח סי' טז) מסכם דיין זה: "... מ"מ כיון שלא היה בזמן חז"ל, אין לצרף שום גזירה, ולא דמי לנר שעווה שהיה בזמן חז"ל ולא הוציאוהו מכלל גזירתם. ולכן אף אם נפרש גם דברי מרן בשו"ע כפשטן, משום לא פלוג (בנר שעווה), י"ל דהיינו דווקא נר שעווה משא"כ החשמל". עוד הוסיף (שם, אות טו) בשם מהר"ש קלוגר (שו"ת האלף לך שלמה סי' קטז): "שנראה דמותר, דלא שייך לומר לא פלוג במה דהוי לו שם מיוחד בפ"ע". דברים אלו מחזקים את הכנתנו בדברי הא"ר, שדין "לא פלוג" נאמר רק כדין של נר שמן, שחכמים לא חלקו לענין מיקומו.

2. הנאה מנר שהוטה בשבת

בעל מנחת שלמה (סי' ה, סוף סק"א) מתייחס למקרה זה בדין מעשה שבת, ונביא מקצת מדבריו, שהדברים מובנים: "ומיהו אם היטה את הנר בשבת והגדיל בכך את השלהבת, באופן שרוב השלהבת הוא עדין משל אתמול, לכאורה צ"ע, למה לא יתבטל מיעוט השלהבת... בתוך רוב השלהבת, שמותר בהנאה" - ואז יהיה מותר ליהנות מן האור כיוון שהאיסור של ההטיה נולד בתוך ההיתר (כלומר הנר שהודלק כבר בע"ש) ודבר זה לא נחשב כדבר שיש לו מתירין. אך בכל אופן יש לאסור כיוון שגוף האש משתנה ע"י הבערה בשבת ובכה"ג אסור.

3. מנורת שולחן - מהו להטותה?

מנורת שולחן, שאדם רוצה לקרבה אל הספר, בכדי שיהיה לו יותר אור, אין בה דין "שמא יטה", כיון שאינו מבעיר ואיננו גורם לשינוי בחוט הלהט. אולם מצד שני, אין להתייחס אליה ככלי שמלאכתו לאיסור אלא כאש, המוגדרת כמוקצה מחמת גופו שאסור לטלטלו. (איסור זה הוא מדרבנן, משא"כ במנורת שמן, ששיך בה הטייה, שהאיסור הוא מדאורייתא - מבעיר), ולכן אין להזיז מנורת חשמל בשבת.

4. "הטייה" בשאר דברים

דין הטייה נאמר בדברים, שחששו להם חכמים בדין דאורייתא. לכאורה תנורי הגז שלנו, יש בהם כפתורים המגבירים את השלהבת, יש לחשוש בהם להגברת האש, אך כיון שהגז המוכא ע"י סיבוב הכפתור איננו קיים בשלהבת, אלא הוא חיצוני לה, ואנו מוסיפים גז מחוץ לשלהבת אין חו. ששין לזה כמו בעמעם של מנורת החשמל¹¹ זו דעת בעל האגרו"מ (חאו"ח סי' צג): "וא"כ בתנורי הגז שלנו, שלא שייך חיתוי בהגז שכבר יש שם, אלא אם רוצה להגדיל האש צריך שיתן עוד גז אחר, שנותן ע"י שפוחת יותר את נקבי הצינור שיורד משם הגז, א"כ, הוא כמו להביא עצים אחרים, שלא גזרו, דלא חששו שיעשה בידיים", ולכן אין צריך לכסות הכפתורים.

---

11. עי' הערת העורך ולעיל

סיכום - הלכה למעשה

היוצא מדברינו, שמנורת חשמל בעלת עמעם, יש בה יסודות הדומים לנר שמן שגזרו בו חז"ל: א. הבערה מדאורייתא ב. אפשרות של הטייה - הגברת האור. יש מקום לגזור, שלא לקרוא לאורה כשבת מדין "שמא יטה", שמא יסובב את הכפתור ויגביר את האור, אך אין לנו לאסור בזה, כיון שאין בסמכותינו לגזור גזירות חדשות מדעתנו ממה שלא גזרו חז"ל. אף אם נאמר שאין זו גזירה חדשה, אלא המשך של גזירת חז"ל, כבר דחינו סברא זו מטעם שאין לדמות מציאות שגזרו בה חז"ל למציאות אחרת, ובמיוחד אצלנו, שאין המציאויות שוות, כיון שבשמן יש העברה של השמן הקיים ובחשמל זוהי תוספת¹², ולא חששו שאדם יוסיף. לכן אין בעיה לשבת ליד מנורה כזו, ואפילו יחידי שאין עמו אחר, ואין חוששים להטייה. ולולא דמסתפינא, הייתי כותב שדי בזה. אך מגדולי האחרונים¹³ כתבו, שמן הראוי להחמיר ולשים פתק על המתג או לכסותו, שיזכיר לו. אך אין זה מעיקר הדין, שאין לחשוש בדבר שלא חששו לו חז"ל.

---

12. עי' הערת העורך דלעיל

13. * ילקוט יוסף, שבת ת"א סי' רעה ס"ו. * הר' שלום משאש - תשובה בע"פ. * הר' שמואל אליהו בשם אביו, מרן הראשל"צ הגרמ"א - תשובה בע"פ. * הר' זלמן נחמיה גולדברג - תשובה בע"פ. ואמר לי בשם החזו"א, שאמר שאין מועיל סימן היכר על המתג. * שש"כ פרק יג סעיף לב בשם הגרש"ז אויערבך. * ביה"ל סימן רעה ד"ה לאור.